

KATARZYNA CZOP

Działalność organizacji kościelnych w Rzeczypospolitej Polskiej ze szczególnym uwzględnieniem spółdzielni socjalnych*

Activities of Church Organizations in the Republic of Poland,
with Particular Emphasis on Social Cooperatives

Abstract

Various socio-economic changes in recent years are one of the many reasons for the weakening of social bonds. It resulted in a risk of social exclusion for some groups of people. To prevent these threats, the Polish legal system is a division system that applies the principles of „work instead of benefits” to support people at risk of exclusion. Some of these units are managed by organizations affiliated with the Catholic Church and thus try to help in times of need. This paper is intended to discuss this very issue.

SŁOWA KLUCZOWE: organizacje
kościelne, Kościół katolicki,
spółdzielnie socjalne

KEYWORDS: church organizations,
Catholic Church, social cooperatives

KATARZYNA CZOP – magister prawa, Uniwersytet Rzeszowski,
ORCID – 0000000294026783, e-mail: kczop@ur.edu.pl

* Niniejszy artykuł został napisany w ramach publikacji pokonferencyjnej związanej z VI Euroregionalna Konferencją Naukowa „Samorządność, Spółdzielczość, Przedsiębiorczość – czyli o sztuce obywatelskiego samostanowienia. Wybrane zagadnienia prawne, ekonomiczne i społeczne. Między teorią a praktyką”.

1 | Wstęp

Różne społeczno-gospodarcze przemiany, mające miejsce w latach ubiegłych, były jedną z przyczyn osłabienia więzi społecznych. Doprowadziło to do powstania sytuacji, w której niektóre grupy osób zostały w różnym stopniu zagrożone wykluczeniem społecznym, będącego zagrożeniem dla spójności społecznej. Z tej też przyczyny na początku XXI w. polski ustawodawca wprowadził do polskiego systemu prawnego spółdzielnie socjalne, które, działając wedle zasady „praca zamiast zasiłku”, mają za zadanie wsparcie osób zagrożonych wykluczeniem^[1]. Z racji uprzedniej realizacji tej zasady przez organizacje kościelne dopuszczono, by spółdzielnie socjalne były również zakładane i prowadzone przez te organizacje. Z tej też przyczyny niniejszy artykuł ma za zadanie pokrótce omówić działalność organizacji kościelnych jako założycieli i propagatorów spółdzielczości socjalnej.

2 | Przyjęta definicja organizacji kościelnych

Z powodu wielu możliwości definiowania pojęcia „organizacji kościelnej”, chociażby z powodu wieloznaczności pojęcia „kościół”, na początku niniejszego artykułu należy wskazać, że na jego potrzeby termin ten definiowany będzie jako zorganizowany zespół ludzi i składników materialnych i niematerialnych utworzony celem określonego konkretnie działania związanego z działaniem związku wyznaniowego o charakterze chrześcijańskim, a dokładnie katolickim. Za przyjęciem takiej definicji przemawia jej powszechne przyjmowanie i używanie w polskim języku.

¹ Katarzyna Jaworska, „Spółdzielnie socjalne” *Studia Prawnoustrojowe*, 11 (2010): 341.

3 | Krótki zarys historyczny

Niektórzy badacze początków spółdzielczości jako formy prowadzenia działalności gospodarczej, mającej na względzie dobro pracowników i udziałowców spółdzielni, doszukują się w okresie zaborów. W tym też czasie na ziemiach polskich nie były one jedynie formą prowadzenia działalności, ale były też podstawą organizowania samoobrony gospodarczej i samopomocy wśród ludności polskiej – tworzonej nie tyle w celu bogacenia się, ale obrony przed biedą. Za ojca spółdzielczości w Polsce przyjmuje się uważać Stanisława Staszica^[2].

Ze spółdzielczości początkiem XIX w. wytworzyła się jej specyficzna gałąź, którą jest spółdzielczość społeczna. Jej początków w Polsce można upatrywać już od 2004 roku, kiedy to uchwalono zmiany prawa spółdzielczego oraz zmiany w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy^[3]. Jednakże forma spółdzielni socjalnej została wprowadzona dopiero w 2006 r. ukonstytuowała formę spółdzielni socjalnej. Początkowo posiadała ona wielu przeciwników, jednak ich głosy zaczęły tracić na sile z biegiem czasu, kiedy to okazywało się, że spółdzielnie socjalne są w stanie prawidłowo funkcjonować^[4].

Jednak nie tylko indywidualni pracownicy czy też gospodarze ziemscy zajmowali się prowadzeniem spółdzielni, również i podmioty kościelne, na przykład parafie i zakony, w swojej historii zajmowały się organizacją oraz prowadzeniem różnych instytucji o podobnym do spółdzielni socjalnych charakterze. Przybierały one różną formę działania zależną od zapotrzebowania i zadań. Były to między innymi szwalnie, które zajmowały się produkcją odzieży, a jednocześnie miały za zadanie zapewnienie pracy oraz naukę zawodu dla dziewcząt z biednych rodzin^[5]. Ten rodzaj ich działalności często w przypadku Kościoła katolickiego połączony był i nadal

² Leon Marszałek, „Zarys historii spółdzielczości” *Przegląd Mleczarski*, 5 (1960): 29, 39.

³ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 475 z późn. zm.).

⁴ Cezary Miżejewski, Tomasz Musielski, Przemysław Piechocki, Michał Sobczyk, Alfred Domagalski, „Pięciolecie ustawy o spółdzielniach socjalnych: wnioski i rekomendacje. Zapis debaty” *Problemy Polityki Społecznej*, 20 (2013): 133-134.

⁵ Paweł Gługła, „Powstanie i działalność Domu Ubogich „na Hucie” w Tarnowie jako kościelnej instytucji społeczno-opiekuńczej w latach 1934-1990” *Tarnowskie Studia Teologiczne*, nr 2 (2021): 25.

jest z działalnością charytatywną, którą organizacje kościelne prowadzą i propagują od początków działalności Kościoła^[6].

4 | Współczesne regulacje spółdzielczości socjalnej

Obecnie podmioty planujące prowadzenie działalności gospodarczej w Polsce mają do wyboru wiele różnych form jej prowadzenia. Jedną z nich jest forma spółdzielni socjalnej. Tego rodzaju spółdzielnia ma specyficzny charakter, zwłaszcza zważając na jej cel i formę funkcjonowania. Specyficzną ich cechą jest bowiem to, że w przypadku spółdzielni socjalnych jej cele biznesowe nie są ich jedynym i głównym celem istnienia, gdyż obok tego celu mają one za zadanie działanie na rzecz reintegracji jej członków oraz pracowników^[7].

Powyższa cecha uwidoczniła jest w statutowej działalności tych spółdzielni. W części obejmującej reintegrację oraz szeroko rozumianą aktywność społeczną, co do zasady nie jest ona działalnością gospodarczą i może być prowadzona jako statutowa działalność odpłatna. Jednakże uzyskany w ten sposób dochód z działalności odpłatnej winien służyć wyłącznie realizacji celów statutowych. Warto równocześnie zaznaczyć, że ustawodawca w ramach prowadzenia przez spółdzielnie socjalne odpłatnej działalności zrównał je z organizacjami pozarządowymi, w konsekwencji czego mogą one uzyskiwać na tę działalność dotacje ze środków publicznych^[8].

Dodatkowo omawiając spółdzielnie socjalne warto zwrócić uwagę na fakt, że w odróżnieniu od innych podmiotów ekonomii społecznej wymagają one dużej samodzielności oraz odpowiedzialności jej członków. Jest to zarówno wyzwanie jak i okazja dla ich członków, gdyż pozwala to na naukę samodzielności i długofalowego planowania^[9].

⁶ Michał Poniatowski, „Zakładanie spółdzielni socjalnych przez kościelne osoby prawne” *Kościół i Prawo*, 10.2 (2021): 138.

⁷ Ibidem, 140.

⁸ Jolanta Blicharz, „Komentarz do ustawy o spółdzielniach socjalnych”, [w:] Jolanta Blicharz, *Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2012, Lex).

⁹ *Spółdzielnie socjalne*. <https://krs.org.pl/branze-spoldzielcze/spoldzielczosc-socjalna>.

Przyjęty w Polsce model funkcjonowania spółdzielni socjalnych w głównej mierze charakteryzuje się możliwością ich tworzenia wyłącznie przez wskazane w ustawie grupy podmiotów. Ustawa wskazuje, że podmiotami takimi są przede wszystkim zarejestrowane osoby bezrobotne, bezdomni, uzależnieni od alkoholu lub narkotyków oraz osoby zwalniane z zakładów karnych, które mają trudności w integracji ze środowiskiem czy też uchodźcy oraz osoby niepełnosprawne. Czyli, jak łatwo zauważyć, podmiotami są grupy osób, które z różnych powodów i w różnym stopniu zagrożone są lub też podlegają wykluczeniu społecznemu^[10].

Założyciele spółdzielni socjalnych, poza przynależnością do wskazanych grup, muszą z powodów oczywistych posiadać pełną zdolność do czynności prawnych. Wymaganie to nie obowiązuje jednak zwykłych członków niebędących założycielami, przez co członkami takimi mogą być osoby posiadające jedynie ograniczoną zdolność do czynności prawnych, np. osoby częściowo ubezwłasnowolnione^[11].

Poza osobami fizycznymi wskazanymi uprzednio, spółdzielnie socjalne zgodnie z ustawą o spółdzielniach socjalnych^[12] mogą być również zakładane przez niektóre osoby prawne. Utworzone w ten sposób spółdzielnie mają te same zadania oraz cele. Jednakże w przypadku spółdzielni założonych przez osoby prawne główny ciężar organizacji nowopowstałego podmiotu prawnego, poszukiwania klientów spółdzielni oraz zleceń, w większości spoczywa na założycielskiej osobie prawnej.

Osobami prawnymi, mającymi utworzyć spółdzielnię socjalną, są organizacje pozarządowe, gminne osoby prawne, jednostki samorządu terytorialnego oraz kościelne osoby prawne. Osoby te mogą założyć omawianą spółdzielnię jedynie w kooperacji z sobą nawzajem, konieczna jest współpraca co najmniej dwóch podmiotów zaliczanych do wskazanych kategorii.

Wskazane w ustawie organizacje kościelne posiadają osobowość prawną z uwagi na fakt, że państwo polskie uznaje osobowość prawną kościołów oraz osobowość prawną wszelkich kościelnych instytucji terytorialnych i personalnych, które uzyskały taką osobowość na podstawie prawa określonego w ustawie. W przypadku omawianego w niniejszym artykule Kościoła katolickiego osobami prawnymi są między innymi diecezje, parafie, Papieskie Dzieła Misyjne, Caritas Polska czy też Caritas danej diecezji.

¹⁰ Blicharz, „Komentarz”, art. 4.

¹¹ Blicharz, „Komentarz”, art. 4.

¹² Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 802).

Kwestie te dogłębnie regulowane są przez ustawę o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej^[13]. W tym miejscu warto nadmienić, że podobne instytucje funkcjonują w przypadku innych Kościołów, przez co również mogą one być założycielami spółdzielni socjalnych^[14].

Jednocześnie wartym nadmienienia jest fakt, że przed wejściem w życie obecnie obowiązującej ustawy o spółdzielniach socjalnych zarówno organizacje pozarządowe, jak i kościelne osoby prawne nie były podmiotami mogącymi założyć spółdzielnię socjalną. Upřednio możliwość tę miały jedynie ściśle wskazane osoby fizyczne. Dlatego też winno się zatem z aprobatą odnieść do rozszerzenia katalogu podmiotów posiadających uprawnienie do założenia spółdzielni socjalnych zwłaszcza zważywszy na fakt, że doświadczenie, majątek oraz struktura organizacji kościelnych ma niebagatelne znaczenie dla rozpoczęcia działalności przez spółdzielnię socjalną, a następnie jej prowadzenia^[15].

Jak zostało wskazana ustawodawca wśród podmiotów uprawnionych do założenia spółdzielni socjalnej wprost wskazuje kościelne osoby prawne. Z uprawnienia tego podmioty te korzystają bardzo chętnie i często. Jest to umotywowane nie tylko oddolną inicjatywą ich przedstawicieli, ale również tradycją oraz faktem, że tego rodzaju działanie odpowiada w swoich założeniach jednym z celów działania kościelnych osób prawnych, którym jest działalność charytatywna. Z tej też przyczyny zakładanie i prowadzenie przez organizacje kościelne spółdzielni socjalnych miewa równolegle dwojaki charakter – religijny i państwowo-społeczny. Dodatkowo zapewnienie osobom bezrobotnym możliwości pracy i samodzielnego zarobienia na swoje potrzeby jest rozwiązaniem w dużo większym stopniu przywracającym im poczucie własnej wartości oraz aktywizującym ich od klasycznej darowizny^[16].

Spółdzielnie socjalne utworzone między innymi przez kościelne osoby prawne poza standardowymi wymogami przewidzianymi w celu utworzenia spółdzielni, zobligowane są w celu uzyskania osobowości prawnej do zatrudnienia w terminie sześciu miesięcy od daty zarejestrowania

¹³ Ustawa z dnia 16 grudnia 2010 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 r., Nr 18, poz. 89).

¹⁴ Barbara Godlewska-Bujok, Cezary Miżejewski, *Ustawa o spółdzielniach socjalnych*. Komentarz, wyd. 2 uzup. (Warszawa, Biblioteka Pożytku Publicznego, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Departament Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego, 2016), 43.

¹⁵ Poniatowski, „Zakładanie”, 141-143.

¹⁶ Ibidem, 137.

w Krajowym Rejestrze Sądowym minimum pięciu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Dodatkowo osoby takie po okresie dwunastu miesięcy nieprzerwanego zatrudnienia uzyskują możliwość uzyskania członkostwa w spółdzielni^[17]. To przyznane pracownikom uprawnienie, pomimo pewnej dowolności w tworzeniu i przyjmowaniu statutów spółdzielni, nie może być osobom zatrudnionym w spółdzielni odebrane, a ewentualny taki zapis byłby sprzeczny z ustawą i naruszałby istotę spółdzielni socjalnej^[18].

Taki rodzaj przyjętych regulacji był jednym z powodów rozwoju spółdzielczości socjalnej. Obecnie spółdzielnie socjalne w polskich realiach przeżywają istny rozkwit. Za czym przemawia między innymi ich ciągle zwiększająca się ilość. Spora ich ilość zakładana jest przez organizacje kościelne. Przykładem takich spółdzielni może być między innymi Spółdzielnia Socjalna Kto Rano Wstaje założona przez Caritas Archidiecezji Warszawskiej i Caritas Polska czy też Spółdzielnia Socjalna Jedni Drugim utworzona między innymi przez Caritas Diecezji Warszawsko-Praskiej w Legionowie.

Wskazać również warto, że poza zakładaniem spółdzielni socjalnych organizacje kościelne, z racji swojej pozycji oraz posiadanej wiedzy i doświadczenia, zajmują się również wspieraniem spółdzielni socjalnych, między innymi poprzez doradztwo czy też szkolenia. Tylko na terenie diecezji przemyskiej w wyniku zorganizowanego przez tamtejsze Caritas stażu dla osób zagrożonych wykluczeniem zostały założone spółdzielnie socjalne, takie jak Delicja, Senior czy spółdzielnia socjalna U Leszka.

5 | Podsumowanie

Pomimo swojej stosunkowo krótkiej historii spółdzielnie socjalne są popularnymi formami prowadzenia działalności. Przez około dwadzieścia lat swojego istnienia i funkcjonowania w polskim systemie prawnym i gospodarczym udowodniły sceptykom, że są w stanie efektywnie działać na

¹⁷ Waldemar Żbik, *Cztery fakty o spółdzielni socjalnej osób prawnych*, 2012. <https://spoldzielniassocjalnawpraktyce.pl/cztery-fakty-o-spoldzielni-socjalnej-osob-prawnych/>.

¹⁸ Poniatowski, „Zakładanie”, 144.

rynku spełniając stawiane przed nimi cele. Umożliwienie zakładania spółdzielni socjalnych przez organizacje kościelne dodatkowo upowszechniło ich zakładanie oraz zwiększyło ich popularność pozwalając na ochronienie większej ilości osób przed grożącym im wykluczeniem społecznym.

Bibliografia

- Blicharz Jolanta, „Komentarz do ustawy o spółdzielniach socjalnych”, [w:] Jolanta Blicharz, *Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2012, Lex. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587320361/117801?tocHit=1>.
- Glugla Paweł, „Powstanie i działalność Domu Ubogich „na Hucie” w Tarnowie jako kościelnej instytucji społeczno-opiekuńczej w latach 1934-1990” *Tarnowskie Studia Teologiczne*, nr 2 (2021): 25-48. <https://doi.org/10.15633/tst.40202>.
- Godlewska-Bujok Barbara, Cezary Miżejewski, *Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz*, wyd. 2 uzup. Warszawa, Biblioteka Pożytku Publicznego, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Departament Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego, 2016.
- Jaworska Katarzyna, „Spółdzielnie socjalne” *Studia Prawnoustrojowe*, 11 (2010): 341-346.
- Marszałek Leon, „Zarys historii spółdzielczości” *Przegląd Mleczarski*, 5 (1960): 29-39.
- Miżejewski Cezary, Tomasz Musielski, Przemysław Piechocki, Michał Sobczyk, Alfred Domagalski, „Pięciolecie ustawy o spółdzielniach socjalnych: wnioski i rekomendacje. Zapis debaty” *Problemy Polityki Społecznej*, 20 (2013): 133-138. *Spółdzielnie socjalne*. <https://krs.org.pl/branze-spoldzielcze/spoldzielczosc-socjalna>.
- Poniatowski Michał, „Zakładanie spółdzielni socjalnych przez kościelne osoby prawne” *Kościół i Prawo*, 10., (2021): 137-146. DOI: <https://doi.org/10.18290/kip21102.9>
- Żbik Waldemar, *Cztery fakty o spółdzielni socjalnej osób prawnych*, 2012. <https://spoldzielniassocjalnawpraktyce.pl/cztery-fakty-o-spoldzielni-socjalnej-osob-prawnych/>.

